

The Memoirs / Richard Nixon. – N.Y.: Grosset & Dunlap, 1978. – xii, 1120 p. 14. Nixon to Brezhnev, 23 October 1973, sent via hotline // National Security Archive. Режим доступу: <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB98/octwar-62.pdf> 15. Nixon to Brezhnev, 25 October 1973, delivered to Soviet Embassy, 5:40 a.m. // National Security Archive. Режим доступу: <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB98/octwar-73.pdf> 16. Quandt W. Soviet Policy in the October 1973 War // A report prepared for Office of the Assistant Secretary of Defense/International Security Affairs. May 1976. Режим доступу: <http://www.rand.org/pubs/reports/2006/R1864.pdf> 17. Rabinovich A. The Yom Kippur War. The epic

encounter that transformed the Middle East. / Abraham Rabinovich. – N.Y.: Schocken Books, 2004. – xv, 543 p. 18. Revisiting the Yom Kippur War [ed. by P. R. Kumaraswamy]. – London: Frank Cass, 2000. – ix, 249 p. 19. Security Council Resolution 338 (October 22, 1973) // The Israel-Arab reader: a documentary history of the Middle East conflict. – N.Y.: Penguin books, 1984. – xi, 704 p. 20. Situation Room Message from Peter Rodman to Kissinger, 20 October 1973 // National Security Archive. Режим доступу: <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB98/octwar-47.pdf>

Надійшла до редколегії 27.01.10

К. Машкіна, асп.

УЧАСТЬ ВИХІДЦІВ З КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В РОЗВИТКУ ТОРГІВЛІ МОСКОВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ КІНЦЯ XV – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVI СТ.

Дана стаття присвячена проблемі участі іноземців у економічному житті Московської держави.

This article is dedicated to the problem of participation of foreigners in the economic life of Moscow state.

Впродовж того періоду, яким обмежено рамки даної статті, в історії Великого князівства Московського відбулися важливі зміни. Зокрема, Іван III (1462 – 1505), ліквідувавши вікову залежність Москви від монгольських ханів (1480 р.), активізував політико-економічні зносини з тогочасними країнами європейського континенту. Василь III (1505 – 1533) підніс на новий щабель авторитет країни на міжнародній арені. Його ж дружина Олена Глінська, ставши регентшою (4 грудня 1533 – 3 квітня 1538) при неповнолітньому наступникові престолу, особливо піклувалася "об умноженні народонаселення России выходцами из чужих стран". І, звичайно, в даному плані не можна ігнорувати й такої події, як вінчання на царство сина Василя III, царевича Івана Васильовича 16 січня 1547 р., оскільки вона означала юридичну трансформацію Московського князівства в царство [11, с. 418-419; 482]. Крім того, саме з цього часу поширюється нова назва держави – Росія.

Подібного роду суспільно-політична еволюція впливала на всі сторони життя Московії, викликаючи зміни в її господарському комплексі, що були особливо помітні на прикладі тієї частини російської торгівлі, де діяли купці-вихідці з країн Західної Європи. Тому, завдання даної статті полягає у висвітленні ролі іноземців у розвитку процесу товарообміну Московської держави наприкінці XV – першій половині XVI ст.

Варто зазначити, що окремі аспекти даного питання розглядали у своїх монографіях такі дослідники, як В.І. Ключевський, М. Бережкова, М.М. Тихоміров, Г.Л.Хорошкевич, О.О.Рибіна, М.В. Фехнер, Н.Г. Подоляк та ін. [4; 1; 12; 13; 7; 14; 6].

Помітну роль в тогочасній торгівлі європейців з Росією відігравала продукція континентальної легкої промисловості, серед якої, у свою чергу, вагоме місце посідав так званий "лундиш", або "сукно англійське, вироблене в Лондоні". Погоджуючись з думкою окремих вчених про те, що лєвова частка його потрапляла до Московії з караванами ганзейських купців, зазначимо, що прибутковою справою постачання до країни тканин з берегів Темзи займалися також й самі уроженці Англії [2, с. 38; 9, с. 60].

Активну торгівлю з росіянами вели тоді представники Ганзейського Союзу (старонім. "союз", "гільдія") – міжнародного торговельного об'єднання з центром у місті Любек, що на початку XV ст. включав у себе 160 міст північної та центральної Німеччини, а також ряд західнослов'янських населених пунктів. Його головним комерційним осередком тут надовго став так званий "Німецький двір" у Великому Новгороді [6, с. 7; 8, с. 262-265]. У 1461 р. "ганзейські купці привозили мед не лише до Новгороду, але й до Пскову. Скоріш за все, ця торгівля була не вигідною для ганзейців. Однак, вона була

настільки звичною, що в Любеку цей товар навіть часто називали "російським" [13, с. 327]. Через три роки ввіз торгуючими членами Ганзи неповноцінних й недоброякісних товарів ("скверних сукон из Поперинга", тощо) настільки розлютив новгородців, що вони навіть заборонили їм "обновить ограду своих дворов" (у відповідь на що ганзейці в одній із скарг звинуватили росіян у збуті через них на Захід погано обробленого хутра білки [8, с. 72]). За даними ж 1475 – 1476 років, ганзейці привозили в Московію тканини, виготовлені в районі Іпру (за ціною 30 крб. за постав), а в 1479 – 1481 рр. – домотканні грубі тканини з Польщі [1, с. 160].

Яскраве уявлення про значні розміри тодішньої російсько-ганзейської торгівлі дають й матеріали суто ілюстративного характеру. Наприклад, аналізуючи вивіз ганзейцями до Любека "московської" солі через призму різного виду побутових негараздів на кшталт морських катастроф, бачимо, що навіть в даних конкретних випадках втрати їх обчислювалися сотнями кілограмів [13, с. 254, 288]. Лише "на одном любекском корабле, шедшем из Новгорода и потерпевшем крушение у о. Готланд в 1493 г., находилось 129,5 шф. 146 лф. 22 мф., т. е. около 22 тонн воска, а на корабле, утонувшем между Ревелем и Готландом в 1493 г., находилась одна бочка с 500 шкурами, одна кипа и еще одна бочка" [13, с. 151, 156]. Під час закриття вже згаданого вище Німецького Двору в Новгороді (1494 р.), місцева адміністрація вилучила в його мешканців товарів і предметів майже на 300 тисяч гульденів, в тому числі – 16 тис. метрів сукна, "6 срібних чаш, 6 срібних кубків, дароносиця, 1 кубок, блюде для просфори, 1 хрест, 2 кружки, 23 марки повноцінного срібла, 2 гарні дзвіниці, 1 гарна сковорода для виготовлення пива, 5 глечиків для вина, багато олов'яних глечиків, 1 срібняна брошка від клобука, інші цінності і гроші, які всі не були записані. За іншими джерелами відомо, що в той самий час в інвентарі церкви Св. Петра знаходилось ще 3 требніка, 13 книг, 1 Псалтир, 2 ризи, 1 золота гривна, 1 срібна гривна, 1 клобок і деякі інші предмети, подальша доля яких невідома" [5, с. 212; 10, с. 70]. Навіть в період з 1507 по 1546 рр., за часів, коли ганзейських купців поступово витісняють з Новгороду та Москви представники інших національностей, їхня кількість в цих двох російських містах сягала декількох сотень осіб [8, с. 78-79, 80-81, 83-84].

Якщо ж говорити про торговельну діяльність в Росії вихідців з Нідерландів, то вже в середині XV ст., за свідченнями венеціанця Барбаро, окремі купці з Фландрії, перентинаючи Московську державу із заходу на схід, осідали в далекій Казані, звідки (знову ж таки – через землі слов'ян) вивозили високоякісне місцеве хутро,

успішно конкуруючи в цьому плані з ганзейцями [2, с. 54; 9, с. 60; 14, с. 65].

З іншого боку, приїжджаючи до російської столиці, голландці збували тут "іпрське сукно" (так називалися тканини, які виготовляли тоді в місті Іпр) та вироби з нього, причому покупцями цих вельми дорогих товарів часто були представники московської аристократії. "В духовній грамоті дмитрівського князя Юрія Васильовича, – зазначає з цього приводу Г.Л. Хорошкевич, – складеній назадовго до 12 вересня 1472 р., згадується: "...Дати ми Ондрею Шихову тридцять рублев, а moi у него постав ипскои светлозелен". Серед майна княгині Юліанії, вдови князя Бориса Васильовича Волоцького, була "шуба червчата ипская". У грудні 1475 – січні 1476 рр. великий князь Іван Васильович отримав від новгородських бояр 45 поставів іпрського сукна, і, крім того, – від новгородського володаря – 18 поставів" [12, с. 179, 181]. Доставлене в Московію уродженцями з берегів Шельди, іпрське сукно в 1500 році було відправлене в Крим Менглі-Гурену, ще через 4 роки ногайському правителю Ямгурчю повезли "сукно ипское рудоюло, да сукно ипское червчато, да постав сукна новогонской". Відомості про дороги тканини зустрічаються в духовній грамоті брата Василя III, углицького удільного князя Дмитра Івановича (1503 р.), а "шуба хрепты белилны гола да сукно ипское черлено" – серед подарунків, котрі надіслав до середньо-азійського володаря Хош-Маахмета цар Василь Іоаннович (1508 р.) [13, с. 179]. За даними ж 1515 – 1520 рр., "голландцы имели в Новгороде свой двор и торговали там беспощинно" [4, с. 292].

Згадки про комерційну діяльність греків на теренах Московії приводить М. Фехнер. Торгували вони перш за все в Путивлі, завозячи сюди шовк-сирець, вовну, фарби та інші товари зі Сходу [14, с. 49].

З кінця XV ст. починається активна діяльність на землях середньовічної Росії неогоціантів з Данії, причому після 11 січня 1492 р., з моменту прийняття Копенгагенном курсу на підкорення собі Балтійських торговельних шляхів, нащадки стародавніх вікінгів вже мали тут настільки міцні позиції, що адміністрація ворожого їм Любека, з метою приборкання конкурентів, приймає рішення "про введення торговельних мит для озброєння ганзейського флоту", при чому оподаткуванню не підлягали тільки товари духовних осіб та феодалів, хліб і борошно [8, с. 84]. Проте, всі ці ганзейські заходи датчан не злякали, й незабаром виникають їхні торговельні факторії в різних місцях тодішньої Московії. "Перші згадки про Датський двір в Новгороді з'являються в документах 1516 року, коли датчани претендували на місце Готського двору в Новгороді, але ганзейським купцям вдалося зберегти право володіння Готським двором у своїх руках. Однак уже в наступному році датчани отримують від великого князя жалувальну грамоту, за якою їм дозволялося мати власні двори в Новгороді та Івангороді. В російському варіанті на відміну від списку, який зберігається в Копенгагені, містяться суттєві подробиці, з яких випливає, що Василь III дозволив датським купцям не тільки побудувати торговельні двори в Новгороді та Івангороді, але й звести там свої храми. За даною грамотою, місце для Датського двору в Новгороді відводилося на Торговій стороні поблизу Волхва, сторону ділянки склали 60 сажнів в довжину і 30 сажнів в ширину, що значно перевищувало розміри інших іноземних дворів у Новгороді" [8, с. 137-138].

Славилися участю в експортній торгівлі з Московією в цей час і окремі вихідці з Лівонії. Так, у 1467 р. саме вони, намагаючись закріпитися на внутрішньоросійському ринку зі своїми тканинами, прийняли цілу низку

постанов, які, аналогічно до рішення зборів прибалтійських міст у Вольмарі, забороняли довозити в Московію "скверные сукна" ("schlimme lakene") [13, с. 185]. Трохи пізніше, в 1474 р., за відповідною угодою Новгороду та Пскова з Дерптом, лівонцям дозволялося вести у вищезазначених російських містах роздрібно-оптову торгівлю, за винятком операцій, пов'язаних із корчмарством [1, с. 168]. На межі 70-80-х років XV ст. купці з Тевтонського Ордену постачали до Росії "грубые польские ткани" [13, с. 202]. Розвивалася тут також і їхня торгівля сіллю, причому, збуваючи в Московію цей вельми дефіцитний тоді продукт, лівонці суворо стежили за тим, щоб вона через Нарву потрапляла сюди тільки "упакованной в мешки, а не в рассыпном виде" [13, с. 203, 254-255]. За інформацією 1489 – 1492 років, певну роль у торговельних стосунках Лівонії та Росії мало срібло; той же "Ревель просил, чтобы серебро, предназначенное для вывоза на Русь, было предварительно проверено и очищено, и чтобы ливонцами ввозилось только серебро с чистым содержанием не ниже 15 лотов". Поруч з цим, лівонці відігравали помітну роль в експорті на Захід російського воску, шкір та хутра [13, с. 114-115, 151, 290]. Після 1516 р. вони міцно й надовго закріпилися в Новгороді, де на Німецькому Дворі їм для торгівлі відводилися спеціальні місця [3, с. 90; 14, с. 102].

Проникають на Схід континенту також піддані Польського Королівства. Зокрема, в середині XV ст. вони активно діють в Казані, звідки, на зразок голландців, регулярно постачають на батьківщину хутра різних сортів, а після 1500 року отримують право приїздити й вільно торгувати в Москві [2, с. 38; 9, с. 60].

Глибоке коріння мала присутність в Росії купців зі Швеції. "В російську мову, – зазначав М.М.Тихомиров, – потрапило багато коренів західноєвропейських мов, в першу чергу, німецькі, скандинавські та італійські. Іноді важко сказати, яка мова лягла в основу того чи іншого російського слова... Так, на перший погляд важко повірити в те, що слово "берковець" (10 пудів) походить від назви торговельно міста Бірка в Скандинавії" [12, с. 17]. Якщо ж говорити про 1462 – 1547 рр., то шведи, з одного боку – вели активну торгівлю у місті Молога (де, за матеріалами, зібраними професором В.Й.Ключевським, "торговля была исключительно меновая: стрелы, ножи, ложки, топоры, готовые одежды и другие подобные вещи меняли преимущественно на меха"), а з іншого – були серед тих, кому московська адміністрація на початку XVI ст. дозволила торгувати також в Новгороді [3, с. 90; 4, с. 254].

У першій половині XVI ст. до столиці держави Рюриковичів вже могли більш-менш вільно навідуватися неогоціанти й із сусіднього Великого Князівства Литовського [4, с. 298]. Поруч з цим, широкого розвитку набув й опосередкований товарообмін між двома країнами, цікаву інформацію стосовно якого знаходимо в одній з робіт М.М.Тихомирова: "Книжкова справа на Русі була тісно пов'язана із замовленням рукописів окремим писцям. Зберігся цікавий документ, який зображує картину книжкової торгівлі в Москві другої половини XV ст. Василь Єрмолін пише своєму другу Якову, видатному сановнику у литовському великому князівстві. Сановник просив Єрмоліна купити для нього декілька книг на московському ринку, але Єрмолін відповідає, що таких книг у продажу немає, однак їх можна замовити "доброписцу" (професійному переписувачу). У листі Єрмоліна відчувається дух торгової людини, який готовий служити своєму контрагенту за кордоном і обіцяє, що замовлення буде виконане на вищому рівні" [13, с. 163].

Отже, приведенний матеріал свідчить про те, що перетворення Московії із золотоординського улусу в незалежну державу, яке супроводжувалося зміцненням

її міжнародного авторитету, сприяло значному напливу сюди неогоціантів з-за кордону. Якщо, скажімо, у 1242 – 1460 рр., іноземці (враховуючи "служилих людей", котрі мігрували на Схід континенту лише для того, щоб стати під бойові знамена тамтешніх можновладців) приїздили в Москву й інші феодальні землі та князівства на просторах від Оки до Двіни та Уралу рідко, то в наступні 75 років ситуація змінюється настільки, що до російської столиці починають регулярно навідуватися тисячі самих лише "торгових людей" із Заходу, серед яких, окрім традиційних для Росії ганзейців, чий двір існував у вже згаданому вище Новгороді Великому, зустрічаємо вже англійців, вихідців з Великого Князівства Литовського, голландців, греків, данців, італійців, ливонців, поляків, шведів.

1. Бережов М. О торговле Руси с Ганзой до конца XV века. – СПб.: Тип. В.Безобразова и К., 1879. – 268 с. 2. Богородицкий Д. Очерк торговли Нижнего Новгорода за XVI и XVII вв. // Киевские университетские известия – К., 1912. – № 7. – С. 36-44. 3. Герберштейн С. Записки о Московских делах. – СПб., 1908. – 230 с. 4. Ключевский В.О. Сказания иностранцев о Московском государстве. – Петроград, 1918. – 333 с.

5. Мудролюбов. Сведения о пространстве, народонаселении, силе и богатстве древнего Великого Новгорода // Северный Архив. – Журнал древностей и новостей по части истории, статистики, путешествий, правоведения и нравов, издаваемый Ф.Булгариним и Н.Гречем. – 1828. – Ч.31, №2. – I. – Российская история – СПб.: Тип. Императорского Воспитательного дома, 1828. – С. 212 – 226. 6. Подаль Н.Г. Ганза: мир торговли и политики в XII – XVII столетиях. – К.: Изд-во Дипломатической академии при МИД Украины, 1998. – 202 с. – 202 с. 7. Подаль Н.Г. Дипломатичне покликання середньовічного купця Вулфа Вулфама // Науковий вісник Дипломатичної академії України. Випуск 9. Зовнішня політика та дипломатія: історичні традиції, сучасні реалії, перспективи. – К.: Видавничий дім ДЕМІД, 2003. – С. 262 – 292. 8. Рыбина Е.А. Иноземные дворы в Новгороде в XII – XVII вв. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 176 с. 9. Семенов В. Библиотека иностранных писателей о России. – Т.1. – СПб., 1838. – 256 с. 10. Славянский М. Историческое обозрение торговых сношений Новгорода с Готландом и Любеком. – СПб.: Тип. К.Крайя, 1847. – 76 с. 11. Соловьев С.М. История России с древнейших времен. – В 15-ти книгах. – Книга III (тома 5 – 6). – Т.5 –М.: Изд-во соц-эк. литературы, 1960. – 562 с. 12. Тихомиров М.Н. Средневековая Россия на международных путях (XIV-XV вв.). – М.: Изд-во Наука, 1966. – 174 с. 13. Хорошкевич А.Л. Торговля Великого Новгорода с Прибалтикой и Западной Европой в XIV – XVII веках. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 366 с. 14. Фехнер М.В. Торговля Русского государства со странами Востока в XVI веке. – М.: Гос. Изд-во культурно-просветительной литературы, 1956. – 122 с.

Надійшла до редколегії 27.01.10

T. Орлова, канд. іст. наук, доц.

МІЛЕНА РУДНИЦЬКА У ДЗЕРКАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

На прикладі віддзеркалення в українській історіографії життєвого шляху однієї з провідних діячок жіночого руху Мілени Рудницької розглядається проникнення і перспективи поширення у вітчизняній біографістиці новітніх підходів світової історичної науки.

By the example of the reflection of the life path of Milena Rudnytska, one of the leading personalities of women's movement, in Ukrainian historiography, the article regards the implementation and the prospects of spreading of contemporary approaches of the global historical discipline in the national biographic studies.

На початку нового тисячоліття проблеми самосвідомості як нації, так і особистості зайняли одне з цільних місць у фокусі соціально-гуманітарного знання. Аналіз індивідуальної діяльності та індивідуальної свідомості став найважливішою складовою частиною значної кількості досліджень так званої персональної історії. "Біографічний елемент історії" набув нового, вищого рівня, що не може не впливати на створення повнішої загальної картини розвитку суспільства, тієї чи іншої спільноти на певному етапі. Основним об'єктом дослідження виступає історія життя конкретної особистості у всій його унікальності та повноті.

Протягом століть існування під різними назвами російської імперії її ідеологи робили все можливе заради вилучення із свідомості людей національної та історичної самоідентифікації. Насамперед це стосувалося нетитульних націй. Загальною тенденцією була деперсоналізація історії, її дегероїзація. На сучасному етапі розбудови української держави одним з важливих завдань науковців та викладачів є відродження персонального ряду українських діячів, які дійсно творили історію України. Тому зрозуміло є важливість біографічних досліджень і донесення їх результатів до уваги широкої громадськості.

Як визначають фахівці, біографія в широкому розумінні слова є історико-культурним явищем, що об'єднує різні види, роди й типи біографічного дослідження. Вона є об'єктом літературної і наукової діяльності та складним історичним явищем, що чутливо реагує на суспільні колізії, зміни історичних парадигм та ідеологічні коливання. Через це біографія насамперед є частиною історії, яка пов'язана з життям та діяльністю людини, висвітленням її життєвого шляху, причинно-наслідкових зв'язків і встановленням внутрішнього й зовнішнього змісту її життя, а тим самим – її ролі в історико-культурному процесі [20, с. 3-4]. Хоча у ХХ ст. відбувся розподіл біографій на художні, науково-художні, науко-

во-популярні та наукові, двома головними видами виступають наукова та літературна.

Разом із тим на межі тисячоліть поруч із традиційною історичною біографією з'являється так звана персональна історія – новий напрямок, із своїми специфічними дослідницькими завданнями і процедурами. Часто цей напрямок фахівці називають "новою біографічною історією". Відмінність цього напрямку студіювання від звичних "історичних портретів" полягає у тому, що "...в ньому особисте життя і долі окремих історичних індивідів, формування і розвиток їхнього внутрішнього світу, "сліди" їхньої діяльності у різномасштабних проміжках простору і часу виступають одночасно як стратегічна мета дослідження і як адекватний засіб пізнання історичного соціуму, що їх включає і який ними твориться, і в такий спосіб використовується для прояснення соціального контексту, а не навпаки, як це практикується у традиційних історичних біографіях" [9, с. 56].

Хоча біографістика як така не є новацією для науковців та літераторів, проте пострадянські умови надали принципово інших можливостей для її розвитку. Після тривалого ідеологічного пресингу настав час перегляду колишніх оцінок і підходів, зокрема у визначенні ролі і місця особистості в історії. І це стосується не тільки загальнофілософських висновків, але й конкретної історичної досліджень. Адже в нашій історії – безліч імен людей, діяльність яких для більшості або зовсім невідома, або така, що подавалася радянською історіографією у спотвореному вигляді. Аналогічна ситуація із поданням тої дійсності, яка існувала за часів радянської влади. Вона фальсифікувалася за принципом "соціалістичного реалізму", тобто показувалося не те, що було насправді, а те, що мало бути відповідно до ідеологічних настанов. Те, що не вкладалося у задану схему, просто замовчувалося. І саме через висвітлення життєвих шляхів людей, які жили в ті часи можна прослідку-